

«Κοινωνική Δικαιοσύνη - Μεταλλάσσοντας τις προκλήσεις σε ευκαιρίες»

Νέστωρ Ε. Κουράκης

Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Ε.Ε., 2η έκδοση, 2017, σελ. 254

Παρουσίαση: Χρήστος Σατλάνης, Καθηγητής Νομικής Σχολής Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου

Η Μονογραφία του Καθηγητή Νέστορος Κουράκη με τον τίτλο «Κοινωνική Δικαιοσύνη - Μεταλλάσσοντας τις προκλήσεις σε ευκαιρίες», εκδόσεως 2017, είναι χωρίς υπερβολή μια σύγγραφη, στην οποία συνδυάζονται αρμονικά η βαθιά και αξιοθαύμαστη φιλοσοφική σκέψη και οι στοχασμοί που γεννώνται στον Αναγνώστη Νομικό όσον αφορά τα χαρακτηριστικά, που θα πρέπει να έχει το Δίκαιο (από δικαιοπολιτική σκοπιά, de lege ferenda) για να μπορεί να θεραπεύσει και να εξαλείψει ή τουλάχιστον να απαμβλύνει κοινωνικο-οικονομικές ανισότητες και αδικίες που προκαλούνται από αυτές, αλλά και τη δέουσα συμπεριφορά του Εφαρμοστή του Δικαίου απέναντι σε όλους εκείνους που δεν υπήρξαν προνομιούχοι, που δεν είχαν πόρους και σημαντική οικογενειακή καταγωγή για να προοδεύσουν στην κοινωνία και δεν απόλαυσαν τις ίδιες ευκαιρίες που είχαν οι άλλοι. Το έργο αυτό θα μπορούσε κάλλιστα να αποτελεί μέρος, τον πυρήνα ίσως, ενός συλλογικού Τόμου με εκατοντάδες σελίδες και με τίτλο «Φιλοσοφία του Δικαίου». Κεντρικές έννοιες, οι οποίες δεσπόζουν σε όλες τις σελίδες, είναι οι έννοιες των ανισοτήτων, του Κράτους Πρόνοιας και του Κοινωνικού Κράτους Δικαίου, της Κοινωνικής Αλληλεγγύης και της (ανα)διανεμητικής, διορθωτικής και αποκαταστατικής δικαιοσύνης, που στοχεύουν στην προστασία και στην ανακούφιση των ευάλωτων και ευπαθών ομάδων του πληθυσμού. Συγκινεί το μήνυμα που θέτει ως προμετωπίδα ο Συγγραφέας και προκαλεί τάσεις αυτοκριτικής και ρίγη ενοχών στους «καλοπερασάκηδες»: «Το σημάδι της πρόοδου μας δεν είναι αν προσθέτουμε περισσότερα στην αφθονία αυτών που έχουν πολλά, αλλά αν δίνουμε αρκετά σε αυτούς που έχουν πολύ λίγα». Αδιαμφισβήτητη, χωρίς τέτοιας ποιότητας Κοινωνικό Πολιτισμό, οποιαδήποτε Οικονομική και Δημοσιονομική Πολιτική των εκάστοτε κυβερνήσεων θα είναι αποτυχημένη και οι κοινωνίες αναπόφευκτα και μοιραία θα είναι καταδικασμένες να ναυαγήσουν, ιδιαίτερα ένεκα των συγκρούσεων που θα προκαλεί η κοινωνική αδικία.

Αρχικά ο Συγγραφέας διαπιστώνει, ότι η έννοια της Κοινωνικής Δικαιοσύνης είναι μια ασαφής και αόριστη έννοια, η οποία κατά καιρούς δέχθηκε διαφορετικές-ερμηνείες από όσους ασχολήθηκαν κυρίως με τη Φιλοσοφία και την Κοινωνιολογία (Αριστοτέλης, Πλάτων, Καντ, Ρούουλς και άλλοι). Σπεύδει αμέσως να αποσαφηνίσει, ότι τα δύο βασικά μοντέλα που συγκεκριμενοποιούν την έννοια της Κοινωνικής Δικαιοσύνης είναι το αξιοκρατικό και το ανθρωπιστικό. Το πρώτο θα στηριζόταν στην ιδέα να παρέχεται στον καθένα

αυτό που του αναλογεί με βάση τα προσόντα, την εργασία και τους κόπους του. Το δεύτερο θα έθετε ως βάση την ιδέα να γίνεται μια κατανομή του παραγόμενου προϊόντος με κριτήριο τις ανάγκες του καθενός και ιδίως όσων ανήκουν στις ασθενέστερες κοινωνικές ομάδες, επειδή όσοι κατέχουν επιπλέον πλούτο, πέρα από τις αντικειμενικά εκτιμώμενες ανάγκες τους οφείλουν ηθικά να βοηθούν τους πενέστερους κατά τους Μακαρισμούς του Χριστού («Μακάριοι είναι εκείνοι που πεινούν και διψούν τη δικαιοσύνη, γιατί αυτοί θα χορτάσουν. Μακάριοι είναι οι ελεήμονες, γιατί αυτοί θα ελεηθούν»).

Ο Συγγραφέας αναφέρεται στη συνέχεια στις Εκθέσεις του ΟΗΕ για την ιδέα της Κοινωνικής Δικαιοσύνης και το πώς μπορούν να καταπολεμηθούν οι κοινωνικές ανισότητες. Τα τρία βασικά όπλα για την επίτευξη του σκοπού αυτού είναι η ισότητα ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων και η κατάργηση των πάσης μορφής διακρίσεων, η ισότητα στις ευκαιρίες (παροχή υπηρεσιών εκπαίδευσης και υγείας και διασφάλιση συνθηκών, ώστε να είναι ελεύθερα τα άτομα στην πραγμάτωση των φιλοδοξιών τους και στην ανάπτυξη της εργατικότητας και των προσόντων τους) και η ισότητα στις συνθήκες διαβίωσης. Εξάλλου, εντοπίζει και καταγράφει τις ανισότητες στην κατανομή ευκαιριών και δικαιωμάτων, που αποτελούν βασικό πεδίο δράσης για την Κοινωνική Δικαιοσύνη: Ανισότητες στην κατανομή εισοδήματος, ανισότητες στην κατανομή περιουσιακών στοιχείων, όπως το κεφάλαιο και τα ακίνητα, ανισότητες στην κατανομή ευκαιριών για ελεύθερους επαγγελματίες και μισθωτούς, ανισότητες σε σχέση με τη δυνατότητα πρόσβασης στη γνώση διά της τεχνολογίας και του διαδικτύου και στην εκπαίδευση, ανισότητες σε σχέση με την πρόσβαση στην αγορά εργασίας, ανισότητες στην κατανομή υπηρεσιών υγείας και κοινωνικής ασφάλισης, ανισότητες σε σχέση με τα πολιτικά δικαιώματα και τη συμμετοχή των ασθενέστερων κοινωνικών στρωμάτων στη διαχείριση της πολιτικής εξουσίας κ.λπ. Όλα αυτά θα πρέπει να διέπει το τεθειμένο (ισχύον) δίκαιο με βάση τις επιταγές του φυσικού δικαίου, την αρχική σημασία του οποίου βέβαια βρίσκει κανείς, κατά την άποψή μου, στα λόγια της Αντιγόνης του Σοφοκλέους προς τον Βασίλεα των Θηβών Κρέοντα, του οποίου αφήρησε την εντολή για να θάψει τον νεκρό αδελφό της Πολυνείκη: «Οὐδὲ σθένειν τοσοῦτον ὠμόην τὰ σὰ κηρύγμαθ' ὥστ' ἄγραπτα κάσφαλή θεῶν νόμιμα δύνασθαι θνητὸν ὄνθ' ὑπερδραμεῖν. Οὐ γάρ

τι νῦν γε κάκθές, ἀλλ' αἶε ποτε ζῆ ταῦτα, κούδεις οἶδεν ἐξ ὅτου ῥάνη».

Ένα μεγάλο κεφάλαιο ο Συγγραφέας αφιερώνει (σελ. 135 επ.) στη σχέση της Κοινωνικής Δικαιοσύνης και του Κοινωνικού Κράτους. Ασφαλώς, τα συνταγματικά κατοχυρωμένα κοινωνικά δικαιώματα, αν και μπορούν να διαδραματίσουν κάποιο ρόλο κατά την ερμηνεία του δικαίου, δεν παρέχουν στους ανθρώπους αγωγήμες αξιώσεις, δικαστικά επιδιώξιμες κατά του κράτους ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Θα πρέπει ωστόσο να καθοδηγούν τους κυβερνώντες κατά την ενάσκηση της πολιτικής εξουσίας στην οργάνωση και θεσμοθέτηση ενός νομικού πλαισίου, που θα μπορεί να ενισχύσει και να ανακουφίσει τα ασθενέστερα από κοινωνικο-οικονομική άποψη στρώματα του πληθυσμού. Ως πρώτες επιλογές έρχονται ο θεσμός της κοινωνικής ασφάλισης για ασθένεια, αναπηρία και γηρατειά, η διασφάλιση εργασίας σε όλους και η παροχή στέγης σε όσους στεγάζονται ανεπαρκώς και κάποια προνοιακά επιδόματα υπέρ φτωχών και αδυνάτων. Αυτές θα καταστούν δυνατές και θα εκπληρωθούν μέσω μιας προοδευτικής φορολογίας, κατά την έννοια της οποίας έκαστος συνεισφέρει στα δημόσια βάρη αναλόγως των δυνάμεών του. Οι πλούσιοι, οι έχοντες και οι κατέχοντες έχουν την υποχρέωση να συνεισφέρουν σε πολύ υψηλότερο βαθμό σε σχέση με τους άλλους στα δημόσια βάρη. Τούτο άλλωστε, όπως τονίζει ο Συγγραφέας και υπονοεί σαφώς, επιτάσσει και η ακόλουθη συνταγματική επιταγή (άρθρο 25 παρ. 4 Συντ.). «Το Κράτος δικαιούται να αξιώνει από όλους τους πολίτες την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης», η οποία εξουσιοδοτεί τον κοινό Νομοθέτη να αξιώνει θυσίες από τα άτομα για την εφαρμογή προγραμματίων κοινωνικής πολιτικής.

Διαπιστώνοντας ο Συγγραφέας τις τάσεις για συρρίκνωση του Κοινωνικού Κράτους μετά το 1975, εισέρχεται στο φάσμα της ακραίας φτώχειας και στα οικονομικά προβλήματα, τα οποία δημιούργησε η οικονομική κρίση μετά το 2008 (σελ. 172 επ., 180 επ.), και προβαίνει σε προτάσεις δράσης για εποχές κρίσης (σελ. 191 επ.), λέγοντας: «Εύλογα όμως τίθεται το ερώτημα ως προς το πώς θα μπορούσε να διαμορφωθεί σε σχέδιο δράσης αυτή η ανάγκη για σύμμετρη χρήση του κριτηρίου της ανάγκης και του κριτηρίου της αξίας σε εποχές κρίσης, ώστε οι προκλήσεις να μεταλλαχθούν σε ευκαιρίες ... Και ότι σκοπός αυτής της μείξης θα ήταν να κατανεμηθεί ο κοινωνικός πλούτος κατά τρόπον ώστε, χωρίς σοβαρές παρεμβάσεις στην οικονομία μιας ανακάμπτουσας αγοράς, να υπάρχει όμως παράλληλη ενίσχυση των ευπαθών ιδίως ομάδων του πληθυσμού, π.χ. με κοινωνικές παροχές μέσω προοδευτικής φορολογίας. Τέτοιου είδους κοινωνικές παροχές θα μπορούσαν να είναι, κατά τα κλασσικά πρότυπα του Κοινωνικού Κράτους, ο ανασχεδιασμός και η βελτίωση της ποιότητας ζωής, η υψηλού επιπέδου εκπαίδευση, η διαμόρφωση ευκαιριών για απασχόληση, τέλος δε η θέσπιση ενός κατώτατου μισθού και η διασφάλιση ικανοποιητικών όρων λειτουργίας των κρατικών υπηρεσιών υγείας, κοινωνικής ασφάλισης και κοινής ωφέλειας, μέσα σ' ένα πλαίσιο μείωσης των κοινωνικο-οικονομικών ανισοτήτων».

Ως Επίμετρο στο έργο του ο Συγγραφέας επιλέγει το ακόλουθο: «Η Κοινωνική Δικαιοσύνη ως νέος στόχος της Αντεγκληματικής Πολιτικής, πέρα από την Αποκαταστατική Δικαιοσύνη» (σελ. 197-266). Στην περίπτωση ενός εγκλήματος η Κοινωνική Δικαιοσύνη επεμβαίνει ως επανορθωτική ή αποκαταστατική δικαιοσύνη για να αντιμετωπίσει τις ανάγκες του θύματος. Παράλληλα όμως

η Κοινωνική Δικαιοσύνη υπηρετεί δύο παράλληλους στόχους: «Αφενός, να αναδείξει, μέσα σε πνεύμα ανθρωπισμού, τις αξίες της συμπαράστασης, της κοινωνικής ευαισθησίας, της αλληλεγγύης και της στήριξης προς κάθε συνάνθρωπο που βρίσκεται σε ανάγκη και που ενδέχεται, λόγω των περιστάσεων, να εξωθηθεί στην παραβατικότητα κατά της περιουσίας. Και αφετέρου, μέσα σε πνεύμα αξιοκρατικής ισότητας, να προωθήσει την ιδέα μιας ακριβοδίκαιης μεταχείρισης πολιτών, ώστε να μη δημιουργείται σε αυτούς, λόγω ανισοτήτων, ένα αίσθημα αδικίας, το οποίο μπορεί επίσης να οδηγήσει σε παραβατικότητα, κυρίως με τη μορφή ανομίας, στάσεων και πολιτικής βίας». Ξεχωριστά αναφέρεται ο Συγγραφέας στη δικαστική μεταχείριση των κοινωνικά αδύναμων κατηγορουμένων και στη σωφρονιστική μεταχείριση των καταδικασθέντων εξ αυτών. Ειδικά, σε σχέση με το τελευταίο τούτο κάθε Εφαρμοστής αλλά και Ερμηνευτής του Δικαίου μπορεί να ενστερνίζεται τα ακόλουθα: «Θα μπορούσε να ισχυρισθεί κανείς ότι οι ατομικές και κοινωνικές περιστάσεις του δράστη αναφέρονται στο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον του που επηρεάζουν και διαμορφώνουν τον χαρακτήρα του και γενικότερα την προσωπικότητά του. Οι άθλιες οικονομικές συνθήκες, υπό τις οποίες διαβίωσε η οικογένεια του δράστη, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη π.χ. κατά την τέλεση κλοπής που λαμβάνει χώρα για την ικανοποίηση στοιχειωδών αναγκών. Γενικότερα, για τον Εφαρμοστή του Δικαίου το γεγονός ότι ο δράστης δεν έτυχε παιδείας και εκπαίδευσης, ακούσια δεν απέκτησε ποτέ σταθερή εργασία για πορισμό εισοδήματος και προερχόταν από οικογένεια που εντασσόταν στις οικονομικά ασθενέστερες και με πολύ χαμηλό status τάξεις της κοινωνίας, με αποτέλεσμα να μη δυναθεί να αναπτυχθεί κοινωνικά (= να κοινωνικοποιηθεί), να διδαχθεί τις αξίες και αρχές της κοινωνίας και να διαμορφώσει δυνατό και ηθικό χαρακτήρα με δυνάμεις αντίστασης σε πειρασμούς διάρρηξης των καλών σχέσεων με τον ποινικό νόμο, θα πρέπει να λαμβάνεται ιδιαίτερος υπόψη ως ελαφρυντική περίσταση κατά την επιμέτρηση της ποινής: πρβλ. Νεστ. Κουράκη, Κοινωνική Δικαιοσύνη. Μεταλλάσσοντας τις προκλήσεις σε ευκαιρίες, 2017, ιδιαίτερα σελ. 106 επ., 197 επ., 238 επ., όπου ο Συγγραφέας προβάλλει τις πάσης μορφής κοινωνικο-οικονομικές ανισότητες, τα πλούσια και τα φτωχά κοινωνικά στρώματα, τις ευκαιρίες που έχουν οι μεν και που δεν έχουν οι άλλοι για κοινωνική πρόοδο, ανάπτυξη και ανάδειξη και τις αιτίες που οδηγούν πολλές φορές τα μέλη των ασθενέστερων κοινωνικών τάξεων στο έγκλημα ως μέσο επιδίωξης και τονίζει την επείκεια, μια από τις πτυχές της πολυδιάστατης έννοιας της κοινωνικής δικαιοσύνης, ως μέσο για την αντιμετώπιση τέτοιων φαινομένων» (= άποψή μου που έχω ενσωματώσει σε υπό δημοσίευση άρθρο μου για την επιμέτρηση της ποινής σύμφωνα με το άρθρο 79 ΠΚ).

Το παρουσιαζόμενο έργο του Καθηγητή Νέστορος Κουράκη έχει να επιδείξει πλούτο και ομορφιά λέξεων, εκφράσεων και εννοιών, που συγκεκριμενοποιούν ηθικές αρχές και αξίες μιας πολιτισμένης κοινωνίας και ενός νομικού πολιτισμού. Είναι βαθιά φιλοσοφικό, νομικό και λογοτεχνικό έργο που αξίζει να αναγνωσθεί και να μελετηθεί σε βάθος όχι μόνο από άτομα νεαρής ηλικίας που είναι ανάγκη και επιβάλλεται να διαμορφώσουν ανθρωπιστικά χαρακτηριστικά, φιλόληθα συναισθήματα και επείκεια στην ψυχή τους αλλά και από ηλικιωμένους (κυβερνώντες, νομοθέτες και δικαστές), που κρατούν συνήθως στα χέρια τους τα ηνία της εξουσίας και διαχειρίζονται τις τύχες απλών και αδύναμων ανθρώπων.